

Полонська Т. К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов учнів профільної школи / Т. К. Полонська // Педагогіка і психологія, 2014. – № 3. – С. 76–80.

УДК 81'243(07)

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ
ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Полонська Т.К.

UA. У статті розглянуто роль і місце компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов учнів старших класів профільної школи. Проаналізовано різні підходи до трактування понять «компетентнісний підхід», «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність». Охарактеризовано компоненти іншомовної комунікативної компетентності: мовленнєвий, лінгвістичний, соціокультурний і загальнонавчальний. Визначено вимоги до формування змісту елективних курсів з іноземної мови для профільної школи відповідно до компетентнісного підходу.

RU. В статье рассмотрены роль и место компетентностного подхода в обучении иностранным языкам учащихся старших классов профильной школы. Проанализированы различные подходы к трактовке понятий «компетентностный подход», «компетенция», «компетентность», «коммуникативная компетентность», «иноязычная коммуникативная компетентность». Охарактеризованы компоненты иноязычной коммуникативной компетентности: речевой, лингвистический, социокультурный и общеучебный. Определены требования к формированию содержания элективных курсов по иностранному языку для профильной школы согласно компетентностному подходу.

EN. The article focuses on the role and place of competency-based approach in teaching foreign language to the upper forms students of profile school. Different approaches to the interpretation of such notions as “competency-based approach”,

“competency”, “competence”, “communicative competence”, “foreign communicative competence” are analyzed. The components of foreign communicative competence, such as speech, linguistic, sociocultural and general educational competencies, are characterized. The requirements to the formation of elective courses’ content in foreign language for profile school according to competency-based approach were determined.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, іноземна мова, елективні курси.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, компетентность, иноязычная коммуникативная компетентность, иностранный язык, элективные курсы.

Keywords: competency-based approach, competency, competence, foreign communicative competence, foreign language, elective courses.

В умовах становлення і розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства в Україні виникає необхідність підвищення якості та пріоритетності профільної шкільної освіти в цілому та іншомовної зокрема. Основним результатом сучасної освіти має стати не система знань, умінь і навичок, а здатність випускника школи діяти в конкретній життєвій ситуації, уміння застосовувати свої знання в незнайомих ситуаціях та вибудовувати комунікацію з іншими людьми. У цьому зв’язку реалізація компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов набуває особливої актуальності.

Проблемами компетентнісного підходу вітчизняні і зарубіжні вчені зацікавились у кінці 60-х років минулого століття, але найбільш значущі дослідження припадають на початок ХХІ століття. Сутність компетентнісного підходу і проблеми формування ключових компетентностей аналізуються в роботах таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як А.М. Аронов, Н.М.

Бібік, В.А. Болотов, І.О. Зимня, В.В. Краєвський, Н.В. Кузьміна, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, Н.Ф. Тализіна, С.Е. Трубачева, І.Д. Фрумін, А.В. Хуторський, М.А. Чошанов, В.Д. Шадриков, R. Barnett, M. Eraut, T. Hyland. R. Mendenhall, J. Raven, D. Shandler, J. Stephenson та ін.

Різні аспекти компетентнісного підходу в процесі навчання іноземних мов учнів профільної школи стали предметом дослідження низки вітчизняних і зарубіжних учених (О.Б. Бігич, І.Л. Бім, М.Л. Вайсбурд, І.А. Воробйова, Н.Д. Гальскова, І.О. Зимня, Р.П. Мільруд, С.Ю. Ніколаєва, Ю.І. Пассов, В.Г. Редько, Ch. Brumfit, D. Hymes, W. Littlewood, R. Mirabile, S. Parry, S. Savignon, L. Spencer & S. Spencer та ін.).

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) зазначено, що компетентнісний підхід – це спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності [4]. Іншими словами, компетентнісний підхід означає зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування та розвиток в учнів ключових і предметних компетентностей та вміння їх практично застосовувати.

Що стосується галузі іншомовної філології, то компетентнісний підхід знайшов своє відображення у визначенні мети навчання іноземної мови у старшій школі: формування в учнів комунікативної компетентності – умінь і навичок здійснювати спілкування в усній і письмовій формах у межах сфер і тематики, визначених навчальною програмою для кожного профілю, дотримуючись традицій і норм, прийнятих у країні, мова якої вивчається. Хоч, доречно буде зазначити, що в чинній Програмі з іноземних мов для 10–11 класів ЗНЗ (2010 р.) йдеться про формування комунікативної компетенції.

Проте, щоб коректно й вміло оперувати словосполученням «компетентнісний підхід» та його базовими поняттями («компетентнісний», «компетентність», «компетенція» та їх похідними), варто, на наш погляд, визначити для себе смисл цих термінів. Незважаючи на те, що активна дискусія

щодо трактування цих понять триває вже понад 50 років, досі ні вітчизняні, ні зарубіжні дослідники не сформували єдиної думки щодо сутності названих концептів. У дослідженнях із зазначеної проблеми ці поняття або ототожнюються, або диференціюються.

У зв'язку з цим метою статі є обґрунтування зв'язку компетентнісного підходу в навчанні іноземних мовучнів старшої (профільної) школи з базовими концептами сучасного суспільства та з'ясування сутності цих понять.

Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «компетентний» означає: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. Звідси, «компетентність» є властивістю за значенням *компетентний*, а «компетенція» – це: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [3, с. 445].

Велика сучасна енциклопедія з педагогіки також подає подібні за значенням визначення терміна «компетентність»: 1) міра відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівневі складності виконуваних ними завдань і вирішуваних проблем. На відміну від терміна «кваліфікація» включає, крім суто професійних знань і вмінь, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціатива, співпраця, здатність працювати у групі, комунікативні здібності, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію; 2) сфера повноважень керівного органу, посадової особи; коло питань, з яких вони мають право прийняття рішень [8, с. 237]. Натомість, значень інших термінів – «компетенція» і «компетентний» – енциклопедія не містить.

Категорії компетентнісного підходу мають аналоги в багатьох мовах світу. Не завжди точний переклад термінів «competence» (мн. «competences») і «competency» (мн. «competencies»), зокрема з англійської мови, нерідко призводить до неправильного трактування їх значень, а отже, і вживання цих слів. Дуже часто перекладачі замість слова «competence» – «компетентність»

вживають термін «competency» – «компетенція». Цьому сприяють також тлумачні та перекладні словники. Так, зокрема, вOxfordRussianDictionary(2000 р.) ці терміни подаються як іменники-синоніми, що мають одне й те ж значення: *уміння, компетентність*. У «Новому англо-руському словарю» за редакцією В.К. Мюллера поняття «competence» трактується в чотирьох значеннях: 1) здібність, уміння; 2) компетентність; 3) достаток, добре матеріальний стан; 4) компетенція, правочинність. Отже, як бачимо, перший і четвертий варіанти перекладу цього терміна означають зовсім різні смислові галузі. Якщо перше значення слова «competence» –*здібність, уміння*– є близьким до українського розуміння компетентності, друге прямо називає цей термін, то третє і четверте тлумачення вказують на зовсім інший термін – *компетенція*. Тобто, словник дає не чіткі смислові узгодження, а подвійне трактування поняття. Що стосується поняття «competency», то в словнику зазначено, що воно еквівалентне поняттю «competence». Таким чином, укладачі словника пропонують тлумачити два різних за написанням терміни однаково, використовуючи чотири значення, які не погоджені між собою за смыслом.

Слід констатувати, що серед вітчизняних і зарубіжних учених також немає єдиного розуміння значень основних термінів компетентнісного підходу – *компетентність* і *компетенція*, а також необхідності їх розмежування. Розглянемо деякі визначення, які, на нашу думку, найповніше відображають сутність цих понять в сучасному освітньому процесі.

Н.І. Алмазова, зокрема, визначає *компетенції* як знання й уміння в певній сфері людської діяльності, а *компетентність* – як якісне використання компетенцій [1, с. 23]

Особливе значення, на нашу думку, має положення І.О. Зимньої про те, що «компетенції» – це «певні внутрішні, потенційні, приховані психологічно-новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відношень), котрі потім виявляються в компетентностях людини»[6, с. 23]. Компетентність визначається автором як «інтелектуально й особистісно обумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини, яка

базується на знаннях» [там же, с. 13]. Тобто, І.О. Зимня вважає, що актуалізовані в діяльності компетенції є передумовою основою формування компетентності.

Проте, варто зазначити, що і сама дослідниця в різні часові періоди по-різному трактувала поняття «компетенція» і «компетентність» в одному й тому ж смислового значенні. Якщо у 2003 році вона говорила про ключові компетенції, то у 2012 році вже йшлося про ключові компетентності.

За визначенням теоретика компетентнісного підходу А.В. Хуторського, *компетенція* – «це відчужена, наперед задана спеціальна вимога (норма) для освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері», а *компетентність* – «володіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне відношення до неї і предмета діяльності». Освітня компетенція визначається вченим як «сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної діяльності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності» [10, с. 111–113].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти основні терміни компетентнісного підходу вживаються в такому значенні: «компетентність» – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; «компетенція» – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини; «комунікативна компетентність» – здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями»[4].

Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей.

Ключова компетентність – це спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності, і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів. А *ключова компетенція* – певний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосовувати у сфері діяльності людини. *Предметна (галузева) компетентність* – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов’язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань. *Предметна компетенція* – сукупність знань, умінь і характерних рис у межах змісту конкретного предмета, необхідних для виконання учнями певних дій з метою розв’язання навчальних проблем, задач, ситуацій[там же].

Українські педагоги визначили такий перелік семи ключових компетентностей: уміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, підприємницька, соціальна, компетентності з ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій), здоров’язберігаюча і чотирьох предметних компетенцій: знання, уміння, навички, ставлення [7, с. 90].

У той же час у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, окрім названих вище семи компетентностей, зазначено ще такі, як: спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки. До предметних компетентностей у цьому документі віднесено: комунікативну, літературну, мистецьку, міжпредметну естетичну, природничо-наукову і математичну, проектно-технологічну та інформаційно-комунікаційну, суспільствознавчу, історичну і здоров’язбережувальну[4].

І.О. Зимня виділяє три групи ключових компетентностей на основі сформульованих психологами положень стосовно того, що: а) людина є суб’єктом спілкування, пізнання, праці (Б.Г. Ананьєв); б) людина проявляється в системі відносин до суспільства, до інших людей, до себе, до праці (В.М. Мясіщев); в) компетентність людини має вектор акмеологічного розвитку (Н.В. Кузьміна, А.А. Деркач); г) професіоналізм включає компетентності (А.К.

Маркова). Такими компетентностями є: 1) *особистісні* – компетентності, що відносяться до самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; 2) *комунікативні* – компетентності, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми; 3) *діяльнісні* – компетентності, що відносяться до діяльності людини та проявляються в усіх її типах і формах [6, с. 23].

Дослідниця до характеристик компетентностей відносить: а) готовність до прояву компетентності (тобто *мотиваційний аспект*); б) володіння знанням змісту компетентності (тобто *когнітивний аспект*); в) досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто *поведінковий аспект*); г) ставлення до змісту компетентності та об'єкта її застосування (*ціннісно-смісловий аспект*); д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [6, с. 25–26].

Невід'ємним складником структури змістумовної освіти, у тому числі й іншомовної, є комунікативна компетентність, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) і вміннями застосовувати відповідні знання у практичній діяльності.

Формування комунікативної компетентності є одним з основних факторів розвитку особистості, що потребує оновлення й переосмислення стратегії та методології викладання іноземних мов у середній школі з урахуванням запитів суспільства, потреб розвитку науки і виробництва та інтересів самого школяра.

Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти іншомовна компетентність – це «здатність функціонувати в реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетентність повинна пристосуватися до прийому великого обсягу інформації як лінгвістичного, так і паралінгвістичного характеру. При цьому робиться акцент на успішності іншомовної комунікації, яка залежить як від готовності і бажання комуніканта йти на ризик висловлювати свої думки іноземною мовою, так і від його винахідливості щодо вміння користуватися власним словниковим запасом і відомими йому граматичними структурами для передачі повідомлення» [5, с. 56].

Іншомовна комунікативна компетентність трактується І.Л. Бім як «здатність і реальна готовність здійснювати іншомовне спілкування з носіями мови, а також прилучення школярів до культури країни/країн мови, що вивчається, краще усвідомлення культури своєї власної країни, уміння представляти її в процесі спілкування». На думку автора, іншомовна комунікативна компетентність включає в себе мовну, мовленнєву, соціокультурну, компенсаторну і навчально-пізнавальну компетентності [2, с. 159–160].

У національній Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній школі і Програмі з іноземних мов для 10–11-х класів ЗНЗ визначено чотири компоненти комунікативної компетентності: мовленнєвий, лінгвістичний, соціокультурний і загальнонавчальний.

Мовленнєва компетентність означає розвиток комунікативних умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі). Це володіння способами формування і формулювання думок за допомогою іноземної мови, а також здатність практично використовувати мову в процесі спілкування у визначених мовленнєвих ситуаціях. Метою цієї компетентності є навчити користування мовою, а не просто повідомляти знання про неї. При комунікативному навчанні всі вправи мають бути за характером мовленнєвими, тобто вправами у спілкуванні.

Лінгвістична (мовна) компетентність передбачає розвиток нових мовних засобів (фонетичних, орфографічних, лексичних і граматичних) відповідно до тем, сфер і ситуацій спілкування; оволодіння учнями мовним матеріалом із метою використання його в усному і письмовому мовленні.

Соціокультурна компетентність забезпечує прилучення учнів до культури, традицій, реалій країни, мова якої вивчається, а також здатність користуватися цими знаннями у процесі спілкування в межах тем, сфер і ситуацій спілкування, що відповідають досвіду, інтересам, психологічним особливостям школярів. Ця компетентність також передбачає формування

вмінь представляти свою країну та її культуру в умовах іншомовного міжкультурного спілкування.

Загальнонавчальна компетентність(уміння вчитися) сприяє оволодінню учнями стратегіями мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем: уважно стежити за презентованою інформацією; усвідомлювати мету поставленого завдання; ефективно співпрацювати під час парної чи групової роботи; активно застосовувати іноземну мову; сприймати новий досвід (нову мову, нових людей, нові способи поведінки тощо) і застосовувати інші компетентності, для того щоб діяти у специфічній навчальній ситуації (на основі спостереження, здогадки, запам'ятовування), використовувати нові технології тощо.

Таким чином, розвиваючи мовну свідомість, здібності та якості мовної особистості, ми будемо розвивати не лише комунікативний потенціал, комунікативну компетентність, комунікативну культуру особистості, не тільки навчати ефективного мовленнєвого спілкування, а також актуалізувати особистісні функції школярів, а значить, розвивати й удосконалювати гуманістичну ціннісну диспозицію особистості.

До основних напрямів трансформації змісту навчання іноземних мов у старшій школі відповідно до компетентнісної парадигми В.Г. Редько відносить:

- а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності, відповідності комунікативним потребам старшокласників, достатності для забезпечення їхніх комунікативних намірів;
- б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу із життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання в реальних умовах спілкування;
- в) забезпечення ефективної активізації мовного матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивованість навчальних дій і використання оптимальної системи вправ і завдань та дидактично доцільних допоміжних матеріалів;
- г) сприяння усвідомленому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів,

фактів, зокрема тем для спілкування, змісту мовного і мовленнєвого матеріалу, змісту правил-інструкцій тощо[9, с. 90]. Саме ці положення, на думку дослідника, мають слугувати підґрунтям для реалізації компетентнісного підходу в змісті шкільних підручників з іноземних мов для старшої школи.

Провідна роль у профільному навчанні іноземної мови старшокласників належить елективним курсам (або курсам за вибором), які доповнюють або поглиблюють зміст профільного предмета «іноземна мова» та обираються учнями самостійно відповідно до їхніх інтересів, нахилів і здібностей. Ці курси реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти.

Компетентнісний підхід передбачає створення іншомовних елективних курсів із такою послідовністю дій: визначення значущих для учнів певного віку проблем → виділення необхідних умов для їх вирішення → визначення необхідних для вирішення цих проблем компетентностей і компетенцій → добір необхідного змісту → підбір методів навчання → розроблення системи оцінювання.

При реалізації компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів до конструювання змісту елективних курсів з іноземної мови комплекс розроблених завдань і проблем, що складають змістове ядро елективного курсу, дозволяє старшокласнику зробити усвідомлений вибір майбутнього освітньо-професійного шляху, а також сприяє рівню сформованості досвіду його творчої діяльності та дослідницьких умінь.

Формуючи зміст елективних курсів з іноземної мови для профільної школи відповідно до комунікативного підходу, необхідно, на нашу думку, дотримуватися таких загальних вимог: 1) елективний курс не повинен повторювати змісту навчальної програми з іноземних мов для старшої школи (профільний рівень); 2) зміст навчання курсу має відповісти на запитання, чому учень обрав саме цей курс, а не інший, і чи буде він йому цікавим і корисним; 3) засвоєнню змісту матеріалу сприятимуть активні форми організації занять, інформаційні та проектні форми роботи; 4) зміст курсу має бути зорієнтованим на позитивну мотивацію учнів щодо накопичення мовних і

мовленнєвих засобів, на оволодіння спеціальною інформацією, важливою для їхніх подальших навчальних чи професійних планів;5) змістові лінії елективного курсу покликані формувати в учнів уміння і способи діяльності для вирішення практично важливих завдань, продовження профорієнтаційної роботи, усвідомлення можливостей і способів реалізації обраного життєвого шляху через подальше навчання або працевлаштування тощо.

Таким чином, реалізація компетентнісного підходу дозволить: здійснювати навчання іноземної мови з урахуванням реальних потреб суспільства і практики соціальної міжкультурної взаємодії; забезпечити вищий рівень знань, умінь і навичок учнів з іноземної мови; задовольнити їхні індивідуальні освітні інтереси, потреби і нахили; сприяти активному самовизначенню старшокласників щодо подальшої навчальної або професійної діяльності. Значною мірою вирішенню цих завдань сприятиме розвиток усіх ключових компетентностей у процесі навчання іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Алмазова Н. И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра пед. наук. – СПб., 2003. – 47 с.

2. Бим И. Л. Компетентностный подход к образованию и обучению иностранным языкам / И. Л. Бим // Компетенции в образовании: опыт и проектирование : сб. научных трудов. – М. : ИНЭК, 2007. – С. 156–163.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : МОН України : Державні стандарти. <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>

5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. докт. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики : кол. моногр. / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современ. Слово, 2005. – 720 с.

9. Редько В. Г. Базовий рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності сучасного старшокласника / В. Г. Редько // Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Пед. думка, 2013. – С. 87–93.

10. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.